

İSMET İNÖNÜ'NÜN LOZAN DÖNÜŞÜ VE DEMEÇLERİ

(10 Ağustos 1923—23 Ağustos 1923)

Uzman Cemal AVCI*

GİRİŞ

Yeni Türk devletinin askeri alandan sonra siyasi alanda da temellerinin atıldığı, bağımsız bir devlet olarak tanındığı Lozan Antlaşması Türk tarihinin en önemli sayfalarından birini oluşturmaktadır.

Lozan antlaşması ve yankıları hem uluslararası, hem de ülke içi gelişmelerde büyük etkiler yapmıştır. Uluslararası ilişkilerde yeni Türk Devletinin varlığı artık herkes tarafından kabul edilmiş, iç politikada ise kişisel ve siyasal çekişmelere, çarpışmalara, dargınlıklara yol açarak, Türk siyasal hayatının bundan sonraki şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Makalemizin konusu, Baş Murahhasımız İsmet İnönü'nün Lozan'dan dönüşünü ve demeçlerini içermektedir. İsmet Paşa'nın o sıralarda gördüğü ilgi ve vermiş olduğu demeçler, o günlerin Türkiyesinde yaşanan psikolojik ortamı, ruh halini ve yıllardır savaş içinde bulunan Türk insanının barışa olan hasretini göstermesi açısından çok önemlidir. İsmet Paşa ve arkadaşları Lozan dönüşü zaferler kazanmış komutanlar gibi karşılanmışlardır.

LOZANDAN DÖNÜŞ

İsmet Paşa ve arkadaşları, Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra, Amerika ile de Antlaşma imzalamak için birkaç gün daha Lozan'da kaldılar. Nihayet Atatürk'ün vakit geçirmeksizin dönmelerini isteyen direktifi üzerine, 6 Ağustos 1923 salı günü, Amerika ile Antlaşmayı imzalar imzalamaz Lozan'dan hareket etmişlerdir. Hareket sırasında İsviçre'deki Türkler, talebeler ve İsviçre zabitanı tarafından istasyonda teşyi edilmişler ve İsviçre memurları tarafından İtalya sınırına kadar

* Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı

eşlik edilmiştir. Türkiye'ye gelirken Filibe'de oradaki Türk ahali adına Müftü Efendi tarafından bir karşılama yapılmıştır¹.

TÜRKİYE'YE GİRİŞ

Tedavi görmek için İsviçre'de kalan Müşavir Şeref Bey'dışındaki tüm Heyet-i Murahhasamızı getiren tren 9 Ağustos 1923 günü saat 11.30'da Karaağaç'a gelmiş ve burada müttefik devletlerin kontrol heyeti tarafından selamlanmıştır. Saat yarımında Uzunköprü'ye gelen tren büyük bir tezahürat ile karşılanmıştır. Burada düzenlenen karşılama töreninden sonra tekrar hareket edilmiştir. Bu arada İsmet Paşa, Anadolu Ajansı muhabirinin sorduğu suale "Memleketimize kavuştuk çok memnunuz"² şeklinde cevap vermiştir.

İsmet Paşa ve arkadaşları aylarca yurt dışında bir çok zorluk ve sinir harbi arasında mücadele ederek elde ettikleri antlaşmanın ardından Türkiye'ye girer girmez coşkun bir tezahürat ve sevgi seli ile karşılaşmışlardı. Bu onların tahmin ettiklerinin çok üzerinde ve yorgunluklarını yok edici bir karşılama olmuştu.

İSTANBULDA KARŞILAMA HAZIRLIKLARI

Ancak bununla bitmiyordu, İstanbul'da Mekatip-i İptidaiye Muallimleri Cemiyeti tarafından bir karşılama programı hazırlanmıştı. Bu program gereğince İsmet Paşa'yı Çatalca'da karşılamak üzere bir özel tren hazırlanmış ve bu trenle hareket etmeleri için 650 kişiye davetiye gönderilmişti. Her vagonuna Millî Mücadele'nin önemli şehir ve zaferlerinin adının verildiği bu tren 9 Ağustos gece yarısı hareket etti. Bundan önce de akşam saat dokuzda Hariciye Mümessili Adnan Bey ve arkadaşlarının bindiği ekspres İsmet Paşa'yı karşılamak üzere yola çıkmıştı.

Karşılama töreni çok ciddiye alınmıyordu. Bu konuda "Polis Müdür Vekili Vehbi, Merkez Kumandanı İsmail Hakkı, Jandarma Kumandanı Refet, İstanbul Mümessilliğinden Macit Beyler içtima ederek İsmet Paşayı Sirkeci'de istikbal için yapılacak programı ihzar etmişlerdi. İsmet Paşa için Eminönünde bir tak-ı zafer vücuda getirilmişti"³. Ayrıca izciler ve öğrenciler tarafından da bir karşılama töreni hazırlanmıştı.

1 İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 151; *Hakimiyet-i Milliye*, 12.8.1923, s. 1

2- *Hakimiyet-i Milliye*, 12.8.1923, s. 1

3 *İleri*, 10.8.1923, s. 1

İSMET PAŞA VE ARKADAŞLARI İSTANBUL YOLUNDA

Yol üzerinde Alpullu ve Muratlı istasyonlarında da fevkalade merasim ile karşılanan İsmet Paşa ve arkadaşları, Muratlı İstasyonunda onları karşılamak için önceki akşam ekspresle İstanbul'dan hareket eden Adnan Bey, Selahattin Adil Paşa ve muhteli gazete muhabirleri tarafından gece üçbuçukta karşılanmışlardır.

İsmet Paşa'nın Gazetecilerle Konuşması

Muratlı'dan ayrıldıktan sonra İsmet Paşa ile gazeteciler arasında şu konuşma olmuştur:

“— Hamdolsun, milletimize, memleketimize kavuştuk; memleketimize sulh ile döndüğümüzden dolayı çok seviniyorum. Hasretimiz çok sürdü. Lozan'dan bahsedecek birşey yok. Hepsini biliyorsunuz, İşte sulh oldu. Sulh yeni ve büyük vazifelere başlamak demektir. Şimdi o kapıyı açtık. Bu imtihanı vereceğiz, bu imtihanda da behemahal muvaffak olacağız. Ve olmamız lâzımdır, Ve artık bundan sonra da rahat rahat çalışabiliriz.” Gazetecilerin Meclis Antlaşmayı ne zaman tastik edebilir şeklindeki bir sorusunu, İsmet Paşa: “Ankara'ya gider gitmez muahedeyi Meclis'e vereceğiz” şeklinde cevaplandırdı. Daha sonraki soru ve cevapları şunlardır:

“s: — Sulh muahede-i umumiyesi ile Amerika muahedesi arasında esasat itibarıyla bazı farklar mevcut mudur?

C:— Suret-i umumiyede yoktur.

S:— İstikraz aktedileceği doğrumudur?

C:— Böyle bir şey mevzu-u bahs olmamıştır.

S:— Muahede memleketin menafiini tamamı ile kafil midir?

C:— Mütekabiliyet esası üzerine tarafeynin hukukunu temin ediyor.

S:— Sulhun devamlı olacağından ümitvarmısınız?

C:— Ümitvarım.

S:— İntihabat kongrenin üzerinde bir tesir icra etmişmidir?

C:— Yeni intihabatın aldığı şekil, milletin gayelerine merbutiyetini gösterdiğinden dahili ve harici her işimiz için mucib-i devlet olmuştur.”⁴

4 *Tevhid-i Efkar*, 11.8.1923, s. 1

Daha sonra uğranılan istasyonlarda da muazzam karşılama törenleri yapılmış, kurbanlar kesilmiş, dualar okunmuş ve öğrenciler tarafından şiirler, millî marşlar söylenmiştir. Bu şekilde karşılanan İsmet Paşa hemen her istasyonda vagondan inerek karşılamaya gelenlere samimi karşılıklarda bulunmuştur.

Çorlu İstasyonu'nda İsmet Paşa'nın Bir Konuşması

Bu istasyonlardan Çorlu'da 12-13 yaşlarında bir gencin yaptığı teşekkür konuşmasına İsmet Paşa şu şekilde karşılık vermiştir:

“— İltifatlarınıza çok teşekkür ederim. Gençliğin ruhunda çok derin bir kudret, bir varlık sezdiğimden dolayı milletimin istikbali namına müfterihirim. Genç arkadaşlar, biz size layık olmaya çalıştık. Siz istikbal için, memleket için daha çok çalışmak mecburiyetindediniz. Memleketimizin atisine sizin iradeniz hakimdir. Geçirdiğimiz tehlike günlerini unutmayalım. Bu tehlikeler ati için daha çok varittir. Arkadaşlar son sözlerime dikkat ediniz: İlmî inkişaf için ziraat, iktisat, ticaret, sanayii için azami gayretle çalışmaktan bir an ferağ olmayınız”⁵

ÇATALCA'DA KARŞILAMA

Gece yarısı İstanbuldan hareket eden ve içinde vali de dahil bine yakın kişi bulunan özel tren ise İsmet Paşa ve arkadaşlarını Çatalca'da emsalsiz bir tezahürat ile karşıladı.

Burada İsmet Paşa'yı önce vali Haydar Bey karşıladı ve yere indikleri zaman bütün ahali etrafını kuşattı. İstasyonun önünde her yerlerine “Zafer-i Millî”, “İzmir”, “Birinci İnönü”, “İkinci İnönü”, “İstanbul”, “Sivas”, “Bursa”, “Trakya”, “Ankara”, “Kars”, “Sakarya”, “Erzurum”, “Afyonkarahisar”, “Dumlupınar” ve “Eskişehir” gibi Millî Mücadele'de birçok kahramanlıklara sahne olan şehirlerin isimleri verilen mini mini kız ve erkek çocuklarından oluşan canlı bir tablo meydana getirilmişti. Bu canlı tablonun ortasında beyaz elbiseli ve kanatlı bir genç kız “sulh perisi”ni temsil ediyordu. Küçük kızlara temsil ettikleri şehirlerin millî elbiseleri giydirilmişti. Savaş alanlarını ise kasaturalı ve yaralı küçük askerler temsil ediyorlardı. Bu canlı tablo herkesi duygulandırıyor. İsmet Paşa doğruca bu canlı tablonun önüne gelmiş ve merasime başlanmıştır. Sulh perisini canlandıran genç kızın yaptığı teşekkür konuşmasından sonra İsmet Paşa şu şekilde cevap vermiştir:

5, *Tevhid-i Efkar*, 11.8.1923, s. 1

“Heyet-i Murahhasanın şükranîyetini taktim ederim. Zahmet buyurmuşsunuz. Hiç vakit ihtiyar ve zahmet etmeyiniz. Heyet-i Murahhasanın şükranını taktim ederim. Vali Beyefendiye, muallimlere, hanımlara ve hepinize ayrı ayrı teşekkür ederim. Ciddi ve samimi sözlerden çok mütehasıs oldum. Size güvenerek, sizden kuvvet alarak vazifemizde muvaffak olduk. Tekrar teşekkür ederim.”⁶

İstanbul'dan gelen tren lokantasıyla beraber 18 vagondan oluşuyordu Sulh ismini taşıyan ilk vagon İsmet Paşa'ya ayrılmıştı. Bu tren Çatalca'dan ayrıldıktan sonra da tebrik ziyaretleri devam etti. Bu arada Rüesa-yı Ruhaniye de tebrikatta bulunmak üzere İsmet Paşa'nın vagonunu ziyaret ettiler. Evvelâ Ermeni Patrik Vekili ile Meclis-i Cismanî azası İsmet Paşayı tebrik ettikten sonra bir madalyon ile bir ariza taktim ettiler. Madalyonun üzerinde İsmet Paşayı öven yazılar bulunuyordu. İsmet paşa bunlara teşekkür ettikten sonra, Ermeni Katolik Patrikhanesi namına bir heyetin tebrikatını kabul etti. Rum Patrikhanesi namına ise Sen Sinot Meclisi başkanı ile Muhaberat-ı Türkiye Müdürü tebrikata geldiler. Muhaberat-ı Türkiye Müdürü, Patrikhane adına şu konuşmayı yapmıştır: “Rum Patrikhanesi namına İsmet Paşa Hazretlerine beyan-ı hoşamedî eyler ve aynı zamanda bütün âlemin hayretini mücip olan zat-ı devletlerine has dirayet ve maharet-i siyasi sayesinde bunca müşkülâtı yenerek vatanı mukaddesimizde yaşayan bilcümle milel-i muhtelif-i müstefriki sürur eden hükümet-i metbuamızın lehine olarak sulhun akdine muvaffakiyetlerinden dolayı en kalpten arz-ı tebrikat eylerim.”⁷

Millî Mücadele öncesinde ve sırasında düşmanlarımızla işbirliği yapan ve ordumuzu arkadan vuran bu azınlık cemaatlerinin dinî liderleri şimdi Ankara Hükümeti'ni kendi hükümetleri addediyorlar ve Lozan Antlaşması'nın Ankara Hükümeti lehine sonuçlanmasından duydukları mutluluğu dile getiriyorlardı. Azınlık cemaatlerinde meydana gelen bu değişme elbette kendiliğinden olmamıştı. Şiddetli mücadeleler sonucu elde edilen zaferler ve bunları perçinleyen Lozan Antlaşması onları bu şekilde konuşmaya sevk ediyordu. Mavri Mira'ların, Rum Pontus'ların, Taşnak'ların ve bunlar gibi ülkeye çok zarar vermiş cemiyetlerin destekçileri olan, onlara hayat veren bu Patrikhaneler şimdi Lozan barışını tebrik için Heyet-i Murahhasamızı karşılamaya çıkmışlardı. Tabii ki bu gelişmeler İsmet Paşa ve arkadaşlarını çok memnun etmiştir.

6 *İleri*, 11.8.1923, s. 2

7 *İleri*, 11.8.1923, s. 2

Trende tüm heyetlerin tebrik ziyaretleri bittikten sonra, İsmet Paşa ve arkadaşları vagon vagon gezerek iadei ziyaret yapmışlardır.

İSTANBUL'A GELİŞ

İsmet Paşa ve arkadaşlarını getiren özel tren, 10 Ağustos 1923 saat 11.00'de Sirkeci'ye gelmiş ve burada onbinlerce kişiden oluşan kalabalık tarafından büyük bir tezahüratla karşılanmıştır. İstanbul'da mülki ve askerî idareciler ile ecnebî temsilcileri tarafından seçilen kişiler İsmet Paşa'ya iyi dileklerini sunmuşlardır. Daha sonra iki tarafı da gösteri yapan kalabalıklarla dolu caddelerden geçilerek Hariciye Murahhaslığı'na geçilmiştir⁸.

Müttefik Komutanların Ziyareti

İsmet Paşa, saat iki'de kendisini ziyarete gelen müttefik generalerini kabul ederek onlarla konuşmuştur. İlk olarak konuşan General Harrington şunları söylemiştir:

“On ay evvel sizinle Mudanya'da tanışan müttefikin generalleri size Türkiye'nin saadeti atiyesi için emniyette bulunmaya ve onun menafiiini bu kadar muvaffakiyetle müdafaada ve şayan-ı hayret vechile ifa-yı vazifede gösterdiğiniz kudretten dolayı beyan-ı tebrikat eylemeye gelmişlerdir. Netice-i sulhün istihsalinde müttefikin generalleri birinci halkayı teşkil etmişlerdir. Generaller vaktiyle size Garp Ordularını idare eden bir asker sıfatıyla mülaki olarak evsaf-ı askeriye'nizi nasıl taktir etmişlerse, ondan sonrada gösterdiğiniz rical-i devlet meziyet ve evsafını öylece taktir etmişlerdir... Sulhun imzası münasebetiyle dost ordular arasında güvenin teati ve iadesine sarf-ı mesai ederek ananevî dostluğun yeniden ihyasını pek çok arzu etmişlerdir. Ben İngiltere orduları namına Türk ve İngiliz kuvvetlerinin Kırım Muharebesinde samimî hissiyatla mütehasıs olarak yanyana yürüdükleri günleri meserretle yad ediyorum. Müttefikin generalleri, müttefikin ordularının takarrür eden şerait dairesinde hiçbir hadiseye mahal vermeyecek surette tarafeynin şeref ve haysiyetlerine muvafık surette çekilmesini arzu etmektedirler. Tahliye, muahedenin tayin ettiği ahkam dairesinde tamamen icra edilerek, muahedenin tasdikinden altı hafta zarfında in- taç edilecektir....

⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 12.8.1923, s. 1;

Tasvir-i Efkar, 11.8.1923, s. 2

Gerek şahsımın ve gerek müttefikin ordularının temenniyat-ı halisanesinin kabulünü ve Mudanya'da üç müttefik generalle husule gelen dostluğun büyümesini rica eder Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine en hayırhahane temenniyatımın iblağını rica ederim.”

Harrington'dan sonra Fransız ve İtalyan generaller Charpy ile Mombelli de buna benzer birer konuşma yaptılar. İsmet Paşa bu konuşmalara şu şekilde cevap vermiştir:

“Mudanya'da başlayan dostluk bende kıymetli bir hatıra bırakmıştır. O zaman samimi bir surette cereyan eden müzakereler bu gün hüsn-ü netice vermiş bulunuyor. Binaenaleyh bundan sonra aynı şerait dairesinde yapılacak olan müzakeratın da aynı netice-i hüsnayı tevhit edeceği kanaatindeyim. Bu dostluğun, Lozan Konferansı müzakeratının cereyan-ı umumiyesine hakim kalması neticenin muvaffakiyetle alınmasını mümkün kılmıştır. Gösterdiğiniz nezaketin hatırası ne kadar mahfuz kalmışsa, harbin vazifelerini kemal-i şiddetle ifa eden Türk askerinin sulh zamanında da onu tersin için aynı şiddetle çalışacakları kanaatinin mahfuz kalmasını temenni ederim. Harpte mühim bir amil olan bu kuvvetler sulhda da sükunu muhafaza için aynı kuvvet ve tesiri haiz olacaklardır. Münkablen beslenen hissiyat-ı halisane, tahliye mesailinin matluba en muvafık bir şekilde cereyan edeceğini şimdiden tahmin ettirebilir. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine karşı beyan ettiğiniz hissiyat-ı hürmetkaraneyi bizzat iblağ etmekle pek mahzuz olacağım.”⁹

Yıllardır kendilerini herşeyin üzerinde gören müttefik generallerinin artık asırlara dayanan dostluktan bahsetmeleri, Kırım Savaşını hatırlamaları, Mudanya'yı İsmet Paşa ile şahsi dostluk temin etmek amacıyla kullanmaları İsmet Paşa için büyük bir gurur kaynağı olmalıdır.

Daha sonra Garbî Trakya Cemiyeti'nden bir heyeti kabul eden İsmet Paşa, heyetten Garbî Trakya'da devam etmekte olan Yunan mezalimi hakkında bilgi almıştır.

11 Ağustos günü sabah dokuzbuçukta İstanbul Murahhası Doktor Adnan Bey ile General Harrington'un karargahına giden İsmet Paşa burada işgal bölgelerinin tahliyesi meselesini görüşmüştür. Daha sonra 11.30'da Murahhaslığa gelen Amerika Fevkalade Komitseri Amiral Bristol ile Türk-Amerikan Antlaşması'nın tatbik yöntemi hakkında

9 *Hakimiyet-i Milliye*, 12.8.1923, s. 3

konuşmuştur. Bundan sonra sırasıyla Danimarka, İsveç, Flemenk, İran sefirleri İsmet Paşayı ziyaret etmişlerdir. Öğleden sonra saat üçte tekrar General Harrington'un yanına giden Paşa, burada General Charpy, General Mombelli, General Harrington ve Selahattin Adil Paşa ile İstanbul'un tahliyesi konusunda devam eden müzakerelere katılmıştır¹⁰.

Öğleden sonra saat dörtbuçukta Darülfünun'un çay ziyafetine katılan İsmet Paşa, burada Lozan Antlaşmasını imza ettiği kalemi Darülfünun'a hediye etmiş ve kendisine verilen Darülfünun Müderrisliği diplomasını almıştır.

İsmet Paşa'nın Darülfünun'da Yaptığı Konuşma

İsmet Paşa burada şu konuşmayı yapmıştır:

“— Muhterem müderrisler, Darülfünunlu arkadaşlarım. Beni aranızda kabul etmekle pek bahtiyar ettiniz. Hayat-ı mesaimde, hayat-ı hakikiyede kazandığım şereflerin en büyüklerinden biri olan bu şerefle daima iftihar edeceğim. Darülfünuna intisap etmiş, onun zevkini tatmış bir adam sıfatıyla uhteme düşecek vazifeyi her zaman ifaya çalışacağım. Bahriyarım. Bu bahtiyarlığımı nasıl tarif edeceğimi ifade edemiyorum.

Arkadaşlar, biliyorsunuz ki Lozan'da vücuda getirdiğimiz eseri henüz Büyük Millet Meclisi'nin tasvibine arz edemedik. Muahedenin bütün kıymeti ve resmiyeti Millet Meclisi'nin kararından sonra hasıl olacaktır. Binaenaleyh buna dair henüz resmî bir söz sarf edemem. Aynı zamanda şimdi söyleyeceğim sözleri üzerimde bulunan sıfat-ı resmîyem hasebiyle resmî bir mahiyette kabul etmemelisiniz. Bu sözlerim sırf bir hasbihalden ibaret olacaktır. Ve mahiyeti de bundan ileri geçmeyecektir. Söyleyeceklerim hakkında hazırlığa da vakit bulamadım. Arzu ederdim ki daha çok esaslı çalışayım. Fakat gelip geçerken duyduğum, edindiğim bir hissi heyecana tabien bir kaç söz söyleyeceğim.

Arkadaşlar, evvela maziye kısa bir nazar-ı tetkik atfedelim. Harbi Umumî den sonra hasıl olan vaziyet Osmanlı İmparatorluğu'nun inkırazı vaziyeti idi. Bunu cihanın hükümdarları, reis-i hükümetleri alenen ifade etmekten çekinmiyorlardı. Memleket kamilen işgal olunmuştu. Bizzat galip devletler askeri tarafından işgal edilmeyen yerler de emirlerle, telgraflarla taht-ı hükme alınmıştı. İstanbul'da tesis edilen

¹⁰ *İleri*, 12.8.1923, s. 1

hükümetler emre tabi, işarete tabi, galiplere teslim olmuş hükümetlerdi. Bu vaziyet-i akıbeti Türk milleti gördü vicdanıyla ve soğukkanlılığıyla gördü. Bu görüşten sonra bu elim vaziyetten kurtulmak için yapılacak şeyleri düşündü. Efendiler herhangi bir vaziyetten kurtulmak için bir çok mülahazat vardır. Bunun yanında esbab-ı halas varid-i hatır olur. Ne ile ve nasıl kurtulmak? Fakat Türk milleti evvela yalnız kurtulmayı düşündü. Bunun lüzumuna kani oldu. Anladı ki böyle bir mecburiyet karşısında düşünülecek şey esbab-ı vesaitin temini değildir. Sadece kurtulmak lazımdır. Efendiler atide hiçbir defa daha böyle bir vaziyet hasıl olmayacaktır. Fakat vazife hissi böyle bir kararı icap ettirirse siz de derhal milletimiz gibi yapacakmısınız? Cevap veriniz. (Hay hay sesleri)

Her büyük maceraya insanlar veya onları sevk edenler ekseriya hiçbir şey düşünmeksizin ve sadece vazife gerektiriyor diye atlamışlardır. Her büyük maceranın sahipleri böyle yapmışlardır. İşte büyük Türk milleti de o tarihî anda yalnız tahlisi düşünmüş ve büyük işe öylece azim ve irade ile girmiştir. Birçok zamandan beri muharebe içindeyiz. Hepiniz işitmişsinizdir ki bir muharebeye halkın layığıyla iştirak etmesi için o harbin millî olması lazımdır. Vicdanlara hülul etmiş olmalıdır. Ben bu kadar harplerde bulundum ve diyebilirim ki hiçbir zaman İstiklal Mücadelesi'ne kadar bunu tamamiyle hissetmemiştim. Fakat bu defa sade ben değil, en aciz bir köylünün bile hissettiğini gördüm.

Sonra zaferin amillerinden olan bir husus da milletin her istediğimizi bila şikayet vermiş olmasıdır. Fakat o verdiklerinin sarfının suret-i idaresini de kontrolden ferağ kalmıyordu. Her şeyi tetkik ediyordu. Eğer millet millî ordunun Harb-i Umumî orduları gibi idare, iaşe ve heba edildiğini görmüş olsaydı herhalde darılırdı. Ve asla tahammül etmezdi. Fakat onun iyi idare edildiğini gördüğü içindir ki harbe tahammül edildi. Kazandığımız zaferin kıymeti bu cihetler dolayısıyla da çok büyüktür. Bir milleti başkası kurtaramaz. Her millet bütün kuvvetini toplayacak ve yaşayacağı diycek ve öylece kurtulacak. İşte biz bu imtihandan muvaffakiyetle çıktık.

Arkadaşlar; Muahedename birçok nıkat-ı nazardan mühim bir vesikadır. Başlıca noktaları hakkında sizi tenvir etmek isterim.

Harb-i Umumî'den sonra yapılan muahedatin hiçbirisiyle kabil-i kıyas değildir. Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve saire için yapılan muahedat o milletlere pek ağır tahdidat vazetmiştir. Mükellefiyet-i maliye, askeriye, muhtelif vesilelerle murakebe heyetleri teşkili, ikti-

sadı ve malî işlerde tahdidat bu milletleri ezmektedir. Bizim muahedename-miz, bu noktadan hiçbirisine benzemez. Milletın esbab-ı kıyama esasen bunlar idi kimse bunları ihtiva eden bir muahedeyi kabul edemezdi. Buna cesaret edilemezdi.

Efendiler, hal-i sulha giriyoruz. Yeni ve ağır bir vazife devresine giriyoruz. Cemiyet-i milelde vazife deruhte ediyoruz. Bu imtihan, geçirdiğimiz devrelerden, geçirdiğimiz imtihanlardan daha mı zayıftır, yoksa daha mı ağırdır. Bunu şimdiden söylemekten acizim. Benim bildiğim bundan sonraki vazifemiz de çok ağırdır.

Geçirdiğimiz devrelerden iksab-ı kuvvet ederek yeni devreye girmek lazımdır. Önümüzde herhalde on senelik bir devre vardır ki bunun inkişafı için bütün kuvvetlerimizi temerküz ettirerek, hedefe varmak için vakf-ı nefis etmek, sebat ve tahammül etmek lazımdır.

Eğer geçirdiğimiz tehlikeler esnasında olduğu gibi her fert-i millet gayret yolunu takip etmezse, vazifesini ifa etmemiş olur. Temin ediniz ki içinde bu vazifeden kaçacak tek bir kimse yoktur. Söyleyiniz ki yoktur. (yoktur sesleri)"¹¹

Bu uzun ve kıymetli konuşmadan sonra saat altı sıralarında Darülfünun'dan ayrılan İsmet Paşa, İstanbul'daki İtilaf Fevkalade Komutanlıklarını tekrar ziyaret etmiştir.

İSTANBULDAN AYRILIŞ

İsmet Paşa ve arkadaşlarının İstanbul'dan Ankara'ya hareketleri de büyük gösteriler ve tezahüratlar arasında geçmişti. 12 Ağustos 1923'de Pera Palas'tan halkın tezahüratları arasında Sirkeci İskelesi'ne gelen İsmet Paşa orada resmî selama gelen asker ve polis kıtalarını teftiş ettikten sonra, kendilerine tahsis edilen istimbota binmiş, kendisine refakat eden Adnan Bey, Selahattin Adil Paşa, Murahhas Hasan ve Askerî Müşavir Tevfik Beylerin de içinde bulunduğu istimbote Sirkeci'den hareket ederken İstiklal Marşı söylenmiş ve bütün gemiler beş dakika müddetle düdükle çalarak tezahürata katılmışlardı.

İsmet Paşa ve arkadaşlarının özel trenlerine binecekleri Haydarpaşa istasyon binası binlerce kişi tarafından doldurulmuş bina bayraklarla donatılmıştı. İsmet Paşa halkı selamlayarak istasyona girdi ve

¹¹ *İleri*, 12.8.1923, s. 2;

Özetlenmiş Olarak, Herbet Melzig, *İnönü Diyor ki*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1946, s. 26-29

müttefikin generalleri namına gelen memurin-i mahsusa tarafından kendilerine iyi bir seyahat temenni edildi. Daha sonra istasyondaki it-faiye ve jandarma kıtaatını teftiş etti. Darüleytam talebesi küçük bir kızın iyi yolculuklar dileyen konuşmasından sonra da talebeler tarafından işlenmiş ipek gömlekler İsmet Paşa ile Rıza Nur Bey'e taktim edildi. Tren saat onbiri çeyrek geçe halkın sürekli alkışları ve yaşa sesleri arasında Ankara'ya doğru hareket etti¹².

ANKARA'YA GELİŞ

İsmet Paşa ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişleri de büyük bir heyecan yaratmıştı. Yollarda uğradıkları her istasyonda sevgi gösterileri ile karşılanan yolcuların Ankara'ya girişlerini *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi şöyle anlatıyor:

“Şafakla beraber, bize tıpkı bir zafer dönüşünü hatırlatan bir gün doğmuştu. Erkenden, şehir ile istasyon kesif bir halk kitlesi dolduruyor, her taraftan kadın ve erkek bir istikbal alayı akıyordu.

İstasyon ile şehir arasındaki caddenin iki tarafını şehir kıtaatı tutmuştu. İstasyonda Mızıka ve Harbiye mekatibinden bir bölük ve izciler hat boyunda diziliyordu. Burada kalabalığı tasavvur etmek imkanı yoktu. Her taraf dolmuş ve kalabalığı tutmak imkanı kalmamıştı. Dokuzbuçukta Gazi Paşa Hazretleri, Latife Hanımefendi ile birlikte geldiler. Ve Mebuslarımız ile ricalimiz ve ahalinin teşkil eylediği müstakbelin kitlesi tamamlandı. Beklediğimiz saatte dokuzu kırk geçe trenin düdüğünü fabrikaların uzun selamları takip etti. Ve sevimli sancakların dalgalandığı Heyet-i Murahhasa treni alkışlar, yaşa nidaları arasında aramıza girdi. Bu bütün muhabbetin, sahabbetin taşıdığı bir an oldu. Ve bir dalga bütün insanları birbirine çarparak İsmet Paşanın indiği noktaya sevk etti. Görülecek manazralar vardı. Birçok askerler büyük ağaçlara bir üzüm salkımı halinde asılmış ve bir dakika içinde İsmet Paşa Hazretleri'nin geldiği trenin üstü insanlarla dolmuştu. Askerlerin birçokları tekerlek arasından seyrediyorlardı. İsmet Paşa Hazretleri Gazi Paşa Hazretleri ile sarıldılar. Latife Hanımefendinin ellerini öptüler. Ve bu muhabbet sahnesi sırasıyla bütün dostları içine aldı.... Sonra Gazi Paşa Hazretleri ile İsmet Paşa Hazretleri yemeğe Çankaya'ya çıktılar.”¹³

12 *Hakimiyet-i Milliye*, 13.8.1923, s. 1

13 *Hakimiyet-i Milliye*, 14.8.1923, s. 2

Türkiye'ye girdikleri andan itibaren büyük bir sevgi seli ile karşılanan ve Ankara'ya kadar hiç eksilmeyen bu sevgiyi gören İsmet Paşa, üzerine düşen görevi yapan insanların rahatlığıyla gazetecilere şöyle diyordu: "Gördüğümüz tezahürat Heyet-i Murahhasa'nın efkar-ı umumiyeye mutabik çalışmasının delilidir."¹⁴

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE LOZAN ANTLAŞMASI'NI TANITIŞ KONUŞMASI (23 AĞUSTOS 1923)

Artık sıra Lozan Antlaşmasının Büyük Millet Meclisince onaylanarak yürürlüğe girmesine gelmişti. Mecliste bu konuda açılan tartışmalara birçok söz alanlar oldu. Bunlar arasında antlaşmayı çeşitli bakımlardan eksik bulanlar da çıkmaktaydı. İsmet Paşa bunlara şu şekilde cevap vermiştir:

".... Efendiler! elinizdeki vesaik bir mücadele-i siyasiye devrinin netayicidir. İstiklâl Mücadelesi'nin mücadelât-ı harbiyesi bittikten sonra mücadelat-ı siyasiyesi başlamıştır. Bu mücadelât-ı siyasiye hakikat-ı halde Mudanya Mütarekesinden başlar, ... O günden itibaren Muahedenameyi imzalayınca kadar, mülâhaza ve kararlarında vuzuh olmayan müfritler Mudanya Mütarekesinin hata olduğunu iddia etmişlerdi. Muhti kendileri idi. Bu hatayı bugün kuvvetle tebaruz ettiren netice göz önündedir. Mudanya Müatrekenamesini yapmayarak hareket-ı askeriye ile istihsal edebileceğimiz araziye bir damla kan akıtmaksızın ve bir taşı yerinden devirmeksizin tamamen istihsal etmiş oluyoruz...."

Arkadaşlar! Lozan Konferansı milletimizin Avrupa ortasında davet olunduğu büyük bir imtihandır.... Sulh muahedenamesi ve merbutu olan senedat hakkında, günlerden beri arkadaşlarım birçok tenkidat yaptılar. Heyet-i umumiyesi hakkında mücmel bir fikir vermek isterken arkadaşlarımın hitabelerinde temas ettikleri birçok nikata da cevap vermiş olacağım, zannediyorum... Arkadaşlar... Osmanlı İmparatorluğu aksamından olduğu halde hudutlarımız haricinde birçok dindaşlarımızı bırakıyoruz. Daima kemal-i fahr ile ve kemal-i saffet ile ilân edebiliriz ki, bugün milli hudutlarımız haricinde kalan dindaşlarımıza karşı Türk milleti gördüğünden daha fazla vefa ve samimiyet göstermiştir. En dar zamanlarda, hatta kendilerinden müşkülât gördüğümüz zamanlarda dahi onların selametlerini saffet-i derun ile temenni etmekten başka bir gaye takip etmedik. Bugün de temennimiz kendi muhit-

¹⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 14.8.1923, s. 2

leri ve milliyetleri dahilinde selamet ve saadet içerisinde yaşamalarıdır. Büyük bir imparatorluğun inkisamı karşısında bütün cihana karşı yalnız kendi kuvvetiyle uğraşmaya mecbur kalan milli Türkiye daha başka bir vaziyet alamazdı, ittihaz ettiğimiz zarurî hareket bu idi. Herkese ve herkese karşı vazifesini bihakkın ifa etmişlerin istirahat-ı vicdaniyesi ile çıkabiliriz.”

İsmet Paşa, sırasıyla hudutlar, kapütüasyonlar, savaş tazminatı ve mali konularda uzun uzun bilgiler verdikten sonra, Duyun-u Umu-miye borçları meselesinin nasıl halledildiğini anlatırken şu yakınmada bulundu:

“Borç taksim olunurken, yalnız mürettebat-ı seneviye üzerinden taksim olunabilir, sermaye taksim olunamaz, esası dermeyan olunmuştu. Bu esasta çok mücadele ettik. Eğer bugün bu muahedede borçları sermaye üzerinden taksim edilmiş görüyorsanız, tesadüfen konuvermiş bir cümle, kolayca elde edilivermiş bir kayıt addetmeyiniz. Konferansın bütün büyük mesaili gibi inkitaa kadar son gerginliği vücuda getirdikten sonra istihsal edilebilmiş bir neticedir. Borcu sermaye üzerinden taksim edelim ve öyle bir usul bulalım..... Bunun maddeten gayrikabil olduğunu ileri sürdüler. Bunu söyleyenler karşımızda bulunan bittabi vazifeleri kendi memleketlerinin menfaatlerini temin etmekten ibaret olan zatlar değil, benim muavenet için zebanzed olan şöhretlerinden ve ihtisaslarından istifade için yanıma çağırdığım bu memleketin evlatlarıdır. Düşününüz! Esaslı mesaili halletmek için Heyet-i Murahhasamız ne kadar ızdırap ve müşkülât içerisinde kalmıştır.”

Daha sonra açıklamalarına devam eden İsmet Paşa sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Muhterem vekiller! Mücadelat-ı milliyemizin netice-i hasılasını tayin edecek olan reylerinizi izhar ediniz. Millet ve bütün dünya vereceğiniz reye intizar etmektedir.”¹⁵

İsmet Paşa'nın verdiği bu izahattan sonra, Meclis Başkanlığı'na şöyle bir soru önergesi verildi: “Riyaset-i Celile'ye; İsmet Paşa Hazretleri Türk'ün menafii hayatiyesine mugayyir harekatta bulunan bazı kimselerden bahsetmişlerdi; İsimlerinin zapta geçirilmesi için bu babda izahat vermelerini rica ederiz. Saruhan-Vasıf”¹⁶

15 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 23.8.1939, s. 264-281

16 TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 23.8.1339, s. 282

İsmet Paşa bunların isimlerini açıklamayacaktır. Ancak araştırıldığında asıl kastedilenin İttihat ve Terakki'nin ünlü maliye bakanı Cavit Bey olduğu anlaşılıyor¹⁷. Cavit Bey daha sonra İttihat ve Terakki Partisini canlandırma çabalarına girişecek ve İzmir suikastı ile ilgili görülerek 1926'da idam edilecektir.

SONUÇ

Yazımızın başlangıcında da belirttiğimiz gibi, Türk tarihinin en önemli sayfalarından birini oluşturan Lozan Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Türkiye'ye dönen İsmet Paşa ve arkadaşları büyük bir tezahürat ile karşılanmıştı. Bu arada yeni Türk devleti için de yurt içinde ve yurt dışında yeni ufuklar açılmıştı. Artık ileriye doğru atılacak adımlar barışın verdiği güvenle daha cesaretli bir şekilde atılacaktır.

---

17 Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s. 150